

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Hüsameddin Mehmet TÜZÜN

Ankara Hacı Bayram Veli Üni.
Lisansüstü Eğt. Enst.
Sosyoloji ABD.
Doktora Öğr.

husameddin.tuzun@hbv.edu.tr

0009-0000-3922-6611

10.56387/ahbvedebiyat.1615714

Gönderim Tarihi: 08.01.2025

Kabul Tarihi: 22.06.2025

Alıntı: TÜZÜN, H. M. (2025).
"Toplumsal Bir İzdüşümü Olarak
Sporun Sosyolojisine Çağrı".
AHBVÜ Edebiyat Fakültesi
Dergisi, (12), 55-68.

Toplumsal Bir İzdüşümü Olarak Sporun
Sosyolojisine Çağrı

Bu çalışma 2018 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Öğr. Üyesi Seda Güven danışmanlığında tamamlanan "Futbol Taraftarlığının Değişen Sosyo-Ekonomik Biçimi Üzerine Nitel Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ÖZ: Bu çalışma sporu sosyolojik bir olgu olarak ele almakta, sporun dün, bugün ve gelecekte sosyoloji disiplini için zengin bir araştırma sahası sunduğunu göstermektedir. Geleneksel toplumlarda spor, savaşa hazırlık, dini ritüellerin icrası, toplumsal ihtilafların çözümü ve grup dayanışmasının güçlendirilmesi gibi işlevlerle toplumsal değerlerle güçlü bir bağ kurmuştur. Modern dönemle birlikte spor, endüstrileşme, kentleşme ve kapitalist ilişkilerin etkisiyle kitleselleşmiş, profesyonelleşmiş ve ticarileşmiştir. Çalışmada Huizinga'nın homo ludens (oyun oynayan insan) kavramından oyun kültür ilişkisiyle Elias'ın uygarlık süreci ve sporun toplumu anlamadaki rolüne, Foucault'nun disipliner güç ve biyopolitika analizlerinden iktidar ve beden politikalarının sporla ilişkisine, serbest zaman kavramının modern dönem toplumsal örgütlenme biçiminde kitlelere yayılmasıyla sporun da kitleselleşmesine Bourdieu'nun beğeni ve ayırım üzerinden tabakalaşma tezahürlerine ve sınıf farklılıklarının bedene bakış ve spor üzerinden de okunabilmesine vurgu yaparak sporun toplumsal yapıdaki ilişki biçimlerini ve dönüşümlerini teorik yaklaşımlar bakımından vurgulamaktadır. Bununla beraber küreselleşme süreciyle spor ilişkisine değinilmiştir. Yaşanan teknolojik gelişmeler ve kitle iletişim araçlarıyla, sporun tatbikindense takibi önemli hale gelmiş ve spor büyük bir endüstriye dönüşmüştür. Medya ve popüler kültür bağlamında sporun bu süreçle ilişkisi de sosyolojinin çalışma alanlarından birisidir. Spor, modernitenin yarattığı toplumsal değişimlerin bir izdüşümü olarak, ekonomik, politik, kültürel ve sosyal süreçlerin izlenmesine olanak tanır. Bu çalışmada da sporun yalnızca fiziksel bir aktiviteden ibaret görülmeyip, bizzat toplumsal dokunun tüm katmanlarıyla iç içe geçmiş bir olgu olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Spor sosyolojisi, geleneksel spor, modern spor, sosyal değişim, modernite.

A Call to Sociology of Sports as a Social Projection

ABSTRACT: This study approaches sports as a sociological phenomenon and demonstrates that sports offer a rich field of research for the discipline of sociology in the past, present, and future. In traditional societies, sports established a strong connection with societal values by fulfilling functions such as preparation for war, performance of religious rituals, resolution of social conflicts, and the strengthening of group cohesion. With the advent of modernity, sports have been transformed under the influence of industrialization, urbanization, and capitalist relations, becoming mass-oriented, professionalized, and commercialized. The study draws on theoretical frameworks such as Huizinga's concept of homo ludens (playing human) and the relationship between play and culture, Elias's civilizing process and the role of sports in understanding society, Foucault's analysis of disciplinary power and biopolitics, and the relationship between power, body politics, and sports. It also emphasizes Bourdieu's theories of taste and distinction, as well as the manifestation of class differences and their reflections on perspectives toward the body and sports. Additionally, the study addresses the massification of sports as an extension of the dissemination of the concept of leisure time within the organizational structure of modern societies. The relationship between globalization and sports is also examined. With technological advancements and the proliferation of mass communication tools, the practice of sports has been overshadowed by its consumption, turning sports into a significant industry. The interplay of sports with media and popular culture is also identified as an important area of sociological inquiry. As a projection of the social transformations brought about by modernity, sports provide a lens through which economic, political, cultural, and social processes can be observed. This study highlights that sports should not be regarded merely as a physical activity but as a phenomenon intricately interwoven with all layers of the social fabric.

Keywords: Sociology of sport, traditional sports, modern sports, social change, modernity.

MAKALE BİLGİLERİ / INFORMATION	
Makale Türü Type of Article	Araştırma Makalesi Research Article
Yazarların Katkı Düzeyi Contribution Level of Authors	Birinci Yazar: %100 First Author: %100
Etik Kurul Onayı Ethics Committee Approval	Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur. The study does not require ethics committee approval.
Finansal Destek Financial Support	Çalışmada finansal destek alınmamıştır. The study received no financial support.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır. There are no potential conflicts of interest in the study.
Yapay Zekâ Kullanımı Use of Generative AI	Çalışmada yapay zekâ kullanılmamıştır. Artificial intelligence was not used in the study.
Değerlendirme Review	İki dış hakem, çift taraflı kör hakemlik. Two external referees, double blind.
Benzerlik Taraması Similarity Screening	Dergipark, intihal.net üzerinden yapılmıştır. The screening was done through Dergipark, intihal.net.
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and that all the studies are mentioned in the bibliography.
Etik İhlal Bildirimi Ethical Violation Report	ahbvedebiyatdergisi@hbv.edu.tr
Telif Hakkı ve Lisans Copyright and License	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Giriş

Tarihsel süreçte spor bizatihi toplumsal dinamikler içinden neşet etmiştir. Daha sonrasında toplumun dönüşümü ile ortaya çıkan modern dönemde spor da yeni bir hâl almış ve çok boyutlu bir olguya dönüşmüştür. Bu bakımdan spor oldukça dinamik bir akış içerisinde. Bugünkü toplumsal ilişkileri okumak için önemli perspektifler sunmasından dolayı sosyolojik olarak çok boyutlu incelenmelidir.

Spor yalnızca bireysel ve fiziki bir aktivite değildir. Toplumsal yapıların ve ilişkilerin süreçlerini anlamak bakımından spor kendi düzeyinde kültürel, sosyal ve ekonomik oldukça önemli fırsatlar sunar. Spor toplumsal değerler, birey ve grup arasındaki ilişkiler ve sosyal kimliklerle girdiği etkileşimde hem kendi dönüşümü hem de bunları dönüştürme süreçleri bakımından dinamik bir alandır. Bununla beraber spor farklı toplumlar da görülen ve geleneksel spor olarak adlandırılan tarihsel biçimlerinde kurallarını ve değerlerini tatbik edildiği toplumun kurallarından ve değerlerinden almıştır. Geçmiş toplumlar da savaşa hazırlık, bireylerin zinde tutulması, dinî ritüel veya topluluklar arasında ihtilafların çözümü gibi amaçlarla icra edilirken o toplumdaki toplumsal değerleri, inanışları ve beğenileri yansıtmaktaydı. Bu bakımdan modernite öncesi toplumlar da spor-toplum ilişkisi bir nevi organik bir pozisyondadır denilebilir. Modern toplumsal düzende ortaya çıkan işçi sınıfının serbest zaman hakkını elde etmesiyle spor kitleleşmiş ve modern kurumların inşasıyla beraber örgütlenmiştir. Modern devletin ortaya çıkması ve devlet ile tebaası arasında meydana gelen yeni ilişki biçimleriyle bir politika aracı hâline dönüşmüş ve siyasileşmiştir. Kurallarını toplumsal dinamikler yerine yeni endüstriyel ilişkilerden alması sonucu sekülerleşmiş ve ticarileşmiştir. Bunun akabinde yeni piyasa dinamikleri gereği spor profesyonelleşmiş ve endüstrileşmiştir. Özellikle 20. yüzyılda meydana gelen değişimlerin hızlanmasıyla birlikte globalleşmiş, cinsiyetsizleşmiş ve estetikleşmiştir. Kapitalizmle beraber hem büyük sermaye hareketlerinin olduğu hem takibi hem tatbiki bakımında tüketim alanı hâline gelen spor bugün global çapta takip edilen, modern olimpiyatlar ve benzeri uluslararası organizasyonlarla muazzam bir turizm hareketliliğine yol açan bir olgudur.

Bu süreçler neticesinde spor yeni bir olguya dönüşerek toplumsal düzendeki “organik” pozisyonunu adeta yitirmiştir. Spor sosyolojisi, modern kurumların teşekkülü, toplumsal düzenin inşası ve birey-toplum ilişkilerinin dönüşümünde sporun oynadığı rolü analiz etme açısından, sosyoloji disiplini içinde giderek daha merkezî bir araştırma alanı hâline gelme potansiyeli taşımaktadır. Özellikle yeni toplumsal değerlerin üretimi ve meşruiyet kazanmasında sporun işlevi, bu alanın önemini her geçen gün artırmaktadır. Bu nedenle sosyolojik bir fenomen olarak spor toplumsal dinamiklerle doğrudan ilişkilidir.

Sporun Tarihsel Gelişimine Bakış

Spor tarihsel süreç içerisinde zinde kalma ve savaşa hazırlık, dinî ritüel, topluluklar arası ihtilafların çözümü veya başarıların gruba aktararak kimliğin pekiştirilmesi gibi işlevler üstlenmiştir. Antik Mısır’da askerlerin bedensel kapasitelerini arttırmak için birtakım idmanlar yaptıkları, firavunun da spor yapması nedeniyle halkın onu taklit ettiği, böylece sporun hem askerî hem de firavunun tanrısallığından dolayı sporun dinî boyutları olduğu bilinmektedir. Yine Çin uygarlığının eski çağlarından beri süregelen kung-fu sporu da ortaya çıkış biçimi itibarıyla dinsel bir motivasyon ve aynı zamanda zinde kalma için hasta ve sakat bedeni ruhun hizmetçisi olma yolunda güçlendirmek adına tatbik edilmekteydi (Gillet, 1975’ten akt. Dever 2015: 24-25).

Eski Türklerde güreş, cirit, okçuluk, avcılık gibi sporlar yapılmaktaydı (Kunter, 1938). Bu faaliyetler bedeni zinde tutmayla beraber savaşa hazırlık motivasyonu ile yapılmaktaydı. Bihassa sürekli avları süvarilerin belirli bir disiplin içerisinde arazide çeviklikle manevra kabiliyetlerini keskinleştirmesi bakımından önemliydi. Talimciler’e göre geleneksel sportif faaliyetler kansız bir savaş soyutlaması olarak değerlendirilebilir (2015: 20).

Antik Yunan’da da bedensel faaliyetler ve spor önemli bir yer teşkil etmekteydi. Çeşitli sporların yapıldığı eğitim yerlerine gymnasium adı verilir. Platon da beden eğitiminin ve beden güzelliğinin önemini vurgulamıştır (Platon, 2015: 96-97). Yunan uygarlığı ve spor denilince akla

gelen olimpiyatlar spor tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Antik Yunan Olimpiyatları dinî motivasyonla tanrılara tapınmanın yanı sıra düzenlendiği her dört yılda bir savaşların son bulması ve oyunlar vasıtasıyla kültürel yakınlaşma, bazı toplumsal değerleri yüceltme gibi saiklerle de yapıldı (Talimciler, 2015). Bu doğrultuda sporculara vücut güzelleştirme ve zindelik ile bir sosyal statü kazandırmasının yanı sıra toplumsal işlevi bakımından oldukça önemliydi. Antik Olimpiyatları kadınların seyirci olarak izlemesi dahi yasaktı. Kuralları ve değerleri ile tertip edilme motivasyonunu bizatihi toplumsal değerlerden alması antik dönem olimpiyatlarını toplumla ilişkisi bakımından organik bir pozisyonda değerlendirmemizi sağlar. Bunun dışında Avrupa'dan Orta Doğu'ya, Türkistan coğrafyasından Uzak Doğu'ya kadar modernlik öncesi sportif faaliyetlerin ister dinî ritüel ister savaşa hazırlık gibi amaçlarla tatbik edilsin toplumsal değerleri yansıtmaları, toplumsal ihtiyaçlara göre şekillenmesi ve toplumla ilişkisinin tabii bir süreçte ilerlediği söylenebilir.

Modern olimpiyat oyunları, yasaklanmasından yaklaşık 1500 yıl sonra ilk defa Pierre de Coubertin öncülüğünde 1896 yılında Atina'da tertip edilmiştir. Olimpiyat oyunlarının yeniden tertip edilmeye başlanmasındaki amaç sporun gelişmesi, fiziksel ve ahlaki kalitenin gelişmesi gibi motivasyonlardır. Coubertin spor sayesinde ülkelerin birbirlerine yakınlığa geçmesini savunmaktadır (Dever, 2015). 1896 Atina olimpiyatlarına katılan sporcuların tamamı erkek olsa da 1900 Paris Olimpiyatlarına katılan toplam 1206 sporcudan 19'u kadındır (Talimciler, 2015: 32). Bu da yukarıda bahsedilen modern sporun cinsiyetsizleşmesi ile kadınların da spora aktif katılımı sürecinin ilk örneklerinden biri olarak gösterilebilir. Günümüzde olimpiyatlar tüm dünyada takip edilen, her geçen yıl ülkelerin daha fazla sporcuyla katıldığı, milyonlarca insanın oyunları izlemek için seyahat ettiği, milyarlarca euronun harcandığı, çeşitli yayın ve pazarlama unsurlarının dahil olduğu bir organizasyondur. Bu bakımdan antik dönemdeki öncülünden çok farklı bir hüviyete bürünmüştür, modern olimpiyatlar çalışma boyunca ifade edilen sporun toplumsal dönüşüm sürecini, toplumsal ilişkileri, modern kültürdeki yerini, profesyonelleşmesini, siyasi sosyal ve ekonomik ilişkileri anlamak bakımından sosyolojik çalışmalara imkân veren önemli çalışma alanlarından birisidir.

Modern toplumsal düzenin ortaya çıkışı insanlığın daha önce hiç tecrübe etmediği bir düzen içerisinde "katı olan her şeyin buharlaştığı" yeni bir evreye geçişi temsil etmektedir. Özellikle sanayi devrimi sonrası kapitalist toplum yapısının şekillenme sürecinde Fransa'dan yükselen sloganlar ve İngiltere'den yükselen dumanlar vardır denilebilir. Yeni toplumsal düzene geçişte sanayi devrimi, üretim biçimi ve üretim ilişkilerinin değişimi, emeğin biçim değiş-tirmesi ve metalaşması, büyük kentlere göçlerle nüfus yapısının değişmesi gibi büyük değişimler yaşanmıştır. Endüstriyelleşme ve kentleşme ile başlayan değişim sürecinden spor da nasibini almıştır. Bu manada modern sporun geleneksel sporlardan ayrışmasındaki temel dinamikler sporun kitleselleşmesi, örgütlenmesi, globalleşmesi, farklılaşması, çeşitlenmesi, siyasileşmesi, sekülerleşmesi, profesyonelleşmesi, endüstrileşmesi, ticarileşmesi, bilimselleşmesi, cinsiyetsizleşmesi, estetikleşmesi ve erotikleşmesi başlıkları altında literatürde yer etmiştir (Amman, 2000). Geçmişte Batı dünyasında yalnızca üst tabakadan aristokrat erkeklerin pratiği olan sporun zaman içerisinde burjuvalar ve proleterlere daha sonrasında kadınlara gençlere ve toplumun tüm kesimlerine yayılması kitleselleşmesi sürecidir. Modern sporun kulüpler, dernekler, federasyonlar ve konfederasyonlar şeklinde ulusal ve uluslararası düzeyde teşkilatlı bir yapı hâline gelmesi örgütlenmesi sürecini gösterir. 20. yüzyıldan itibaren ve bilhassa İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlıca yayılan spor globalleşmiştir. Spor eğlenmek, vakit geçirmek, sağlık, para kazanmak gibi çok farklı amaçlarla yapıldığından farklılaşmış, çok fazla sayıda spor branşının gelişmesi ve bunların hızlı bir şekilde yayılıyor olmasıyla çeşitlenmiştir. Devletlerin sporu bir politika alanı olarak görmesi ve kitlelerin ideolojik saiklerle spora teşvikiyle spor siyasileşmiştir. Bununla beraber büyük organizasyonlarda siyasi kaygılarla katılım veya çekilmeler ile gerek tribünlerin gerek de sporcuların protesto ve eylemleri de sporun politik alanla ilişkisini gösteren süreçlerdir. Spor elit seviyede yapılmaya başlanmış ve bir meslek hâline gelmiştir, bazı branşlarda astronomik kazançların olduğu bir alana dönüşerek profesyonelleşmiştir. Piyasa ilişkileri içerisinde birçok sektörle doğrudan temas hâlinde spor

endüstrisi oluşmuştur. Profesyonelleşmesi ve endüstrileşmesi süreçlerinin beraberinde ticarileşmiştir. Spora dair rekabet arttıkça yeni uzmanlık alanları oluşmuş, birçok bilimsel branşın inceleme nesnesi olmuş ve çok disiplinli yaklaşımların bir araya geldiği spor bilimleri alanı oluşmuştur, böylece spor bilimselleşmiştir. Kadınların da erkekler kadar spora katılım göstermesi, hatta bazı branşlarda cinsiyet farkı gözetilmeksizin müsabakaların yapılmasıyla spor cinsiyetsizleşmiştir. Spor gittikçe estetikleşmektedir, hatta bazı sportif branşlarda estetik kaygısı ön plandadır. Bununla beraber örtük de olsa bazı branşlarda cinsellik vurgusu ile sporun erotikleşmesi olgusundan bahsedilebilir (Amman, 2000: 109-114). Sporun geçirdiği bu değişim süreçleri toplumsal değişmeyi anlamak ve sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik süreçleri ve ilişkileri gözlemlemek bakımından önemlidir.

Bu çalışma kapsamında sporun sosyolojik bir fenomen olarak ele alınması ve sporun toplumsal ilişkileri gözlemlemek bakımından çok boyutlu önemiyle beraber sporun dün, bugün ve yarın da sosyolojinin temel çalışma alanlarından biri olabileceğinin vurgulanması amaçlanmaktadır. Spor ekonomik, kültürel, politik ve toplumsal alanlarla ilişkisi bakımından toplumdaki değerleri ve eşitsizlikleri izlememize olanak sağlar. Ayrıca spor günümüzde serbest piyasa ilişkileri içerisinde pazarlama stratejileri ve dijitalleşmenin de etkisiyle küreselleşme sürecini hızlandırıcı bir rol oynamaktadır. Bununla beraber küresel dinamiklerle yerel kültürün etkileşimi, küreselin yerelleşmesi ve yerelin dönüşmesi bağlamlarında spor inceleme alanıdır. Bu çalışma kapsamında amaçlanan temel hedef sporun sosyolojik yönlerinin vurgulanması ve hangi bakımlardan bugün sosyolojinin araştırma konularının spor ile kesiştiğidir.

Modern Öncesinden Moderne Geçişte Toplum ve Spor

Bugüne kadar spor olgusuna sosyolojik perspektiften bakan önemli çalışmalar yapılmıştır. Sosyal bilimlerde çeşitlilik gösteren spor tanımları sosyal teori ekollerinin gösterdiği başat farklılıklara dayandırılabilir. Spora ve diğer toplumsal kurumlarla olan ilişkilerine makro ve mikro düzeyde bakan sosyolojik yaklaşımlar toplumsal olanı anlamada spor sosyolojisi bakımından önemli bakış açıları ortaya koymuşlardır. Bu çalışma kapsamında vurgulanmak istenen sporun sosyolojik boyutunu ortaya koyan, spor sosyolojisine dair literatürde yapılmış başlıca çalışmaları aktarmanın faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Oynayan İnsan: Homo Ludens

Huizinga düşünce dünyasında tartışılabilen insanı tanımlama sıfatlarına -homo sapiens (akıllı insan) ve homo faber (imalat yapan insan)- bir yenisini homo ludens (oyun oynayan insan) olarak eklemiştir. Genel manada insan uygarlığının oyun olarak, oyun içerisinde çıktığını ve geliştiğini düşünmektedir. Huizinga için oyun kültüre dönüşen bir şey değildir. Kültürün kendisi bizatihi oyunsal karakter göstermektedir ve oynanarak zaman içerisinde gelişmiştir. Başarı durumunda oyunun galibi öteki karşısında ün ve prestij elde eder, ayrıca oyundaki başarı bireyden gruba aktarılabilir niteliktedir (Huizinga, 2013: 75). Bu noktada Homo Ludens, toplumsallaşan insanın bir simgesi olarak değerlendirilebilir. İnsanın toplu hâlde yaşayabilmek için kendi hareketlerini de sınırlayan birtakım kuralları kabul etmesi gibi, oyuna katılan insan da oyuna tamamen gönüllü girmekle beraber oyunun kuralları içerisinde hareket etmek ve belli rolleri tatbik etmek mecburiyetindedir. Her oyunun gönüllü rıza ile başlayan ve kendi normlarına sahip bir yapıda olması bu kuralların kaynağı konusunda bir analizi gerekli kılmaktadır. Geleneksel olarak oyunun toplumda kazandığı fonksiyonlardan olan, dinî ritüel, savaşçıl aktivite, seyirlik bir eğlence yahut güç gösterisi oyunun toplumla olan ilişkisini kurmaktadır. Huizinga'ya göre sporun globalleşmesi ve evrensel kurallarının belirlenmesiyle birlikte toplumla olan organik bağları körelmiştir. Geleneksel spor ve modern spor olguları arasındaki bu fark çalışmanın girişinde ifade edilmiştir.

Uygarlaşan İnsan: Şiddet ve Davranış Düzenlemeleri

Modernitenin tarihsel sürecini inceleyen ve medeniyetin ortaya çıkış biçimini insanlığın geçirdiği evrelerle örnekendirerek bir bütünlük içerisinde anlatan Elias, hem tarihsel sosyoloji hem de spor sosyolojisi alanında eserler vermiş bir sosyolog olarak literatürde önemli bir yere konumlanır. Elias, kökleri Durkheim ve Spencer'a kadar uzanan yapısal işlevselci yaklaşıma

yakın bir çizgide toplumu ve toplumsal ilişkileri tanımlamak için “figürasyon” kavramını benimsemiştir ve literatürde bu akım figürasyonel teori olarak adlandırılmaktadır. Bu yaklaşıma göre toplum ve onu oluşturan kurumlar birbiriyle sürekli etkileşim hâlinde ve bir toplumun genel özellikleri onu oluşturan kurumlara da yansır. Bireylerin ve grupların karşılıklı etkileşimleriyle toplumda meydana gelen bir değişme tüm kurumları etkiler veyahut kurumlarda ortaya çıkan bir değişimin tüm toplumda yansımaları olur. Elias bu perspektifle toplumu ve toplumsal dönüşümü anlamada sporu kullanmıştır. Elias bir alt sistem olan spor, üst sistem olan toplumun bir laboratuvarı ve aynası olarak değerlendirmektedir (Amman, 2000).

İnsanların kibarlığı, şiddete yönelik dürtülerini kontrol etmeyi ve içgüdüleriyle baş çıkmayı öğrendiği evcilleşme sonucu ortaya çıkan modern insanın yeme-içme alışkanlıklarından hukuka, savaştan eğlence aktivitelerine kadar çeşitli sosyal kurumlarda yarattığı değişiklik Elias tarafından “uygarlık süreci” isimli kitabında ele alınmıştır (Elias, 2015). Spor gerektirdiği fiziki kuvvetle birlikte fiziksel zararlara da yol açabilen doğasıyla toplumda duyguların düzenlenmesi ve şiddetin kontrollü bir şekilde dışa vurulmasına imkân tanıyan bir aktivitedir. Elias’ın modern spor üzerine çalışmaları ise temelde sporda şiddetin azaltılması üzerine odaklanmıştır. Spor müsabakalarındaki kuralların gün geçtikçe bedensel taşkınlığı ve heyecanları kontrol etmeye odaklanması, sporda yaralanma ve ölümlerin azalması yine insanlığın uygarlaşma sürecinin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.

Bu perspektiften bakıldığında toplumun değişen sosyal ve ekonomik düzenini spor üzerinden gözlemlemek mümkündür. Modern toplumun gittikçe kapitalistleşen yapısı sporun da bir alt sistem olarak değerlendirildiğinde kurallarının ve dinamiklerinin bu doğrultuda biçimlenmesine yol açmaktadır. Dinî ritüellere, güç gösterilerine ve benzeri toplumsal değerlere referans veren sporun geleneksel biçimi yerine spor endüstrileşmiş, dünyevileşmiş, ticarileşmiş ve profesyonelleşmiştir. Böylece sporu takip edenler de bu değişmeden nasiplerini almıştır. Taraftarların/takipçilerin konumu sevgi ve bağlılık üzerinden değil ekonomik destek üzerinde belirlenmeye başlansa da bu süreç birdenbire ve keskin biçimde gerçekleşmemektedir. Günümüz ekonomik sistemi içerisinde kar maksimizasyonu ile yaklaşılan spor alanında, spora aşkın bir eylem olarak bakan spor seyircisinin mevcudiyeti spor endüstrisinin romantizmi de vurgulayan bir tutumla davranmasına yol açmaktadır (Rowe, 1996: 199-200).

Modern Devlet Spor İlişkisi

Disiplin ve Biyopolitika: Modern Bir Politika Aracı Olarak Spor

Modernite, ulus-devlet, küreselleşme gibi süreçler sporun yapısını ve işlevini de dönüştürmüştür. Bu bakımdan modern devletin ortaya çıkışı, modern devlet için nüfusun nitelik bakımından önem kazanması ve devlet aygıtının nüfus üzerindeki tahakküm biçimlerinin değişmesinin izlerini sportif faaliyetler üzerinden de okumak mümkündür. Foucault’nun vurguladığı gibi bedenın verimliliğine yönelik otoritenin tatbik ettiği “disipliner güç” ile devlet aygıtının tebaasının bedeni, sağlığı, sportif aktivitelerle teşviki gibi “biyopolitika” çerçevesinde tartışılacak değişimler modern sporun şekillenmesinde devlet-beden ilişkisini önemli duraklardan biri hâline getirir.

Modern çağda ortaya çıkan ulus devlet yapısı modern insan olarak nitelenebilecek birey hakkında yapılacak tartışmalarda oldukça önemli bir yere sahiptir. Ulus devletler tarihte görülen güç ve güç kullanım biçimlerinden oldukça farklı şekilde ortaya çıkmış ve mülki sınırları oldukça netleşmiştir. Bu süreçte nüfus nitelik bakımından da önemli hâle gelmiş ve devletin doğrudan müdahil olduğu bir alan olmuştur. Foucault, *Cinselliğin Tarihi* isimli çalışmasında ve *Toplumu Savunmak Gerekir* isimli eserinde tarihsel süreç içerisinde gücün dönüşümünü açıklamıştır. Ayrıca birey ve kitle ölçeğinde “bedenin politikası”nın modern bağlamdaki yeri ve öneme vurgu yaparak beden alanında yapılan çalışmalarda önemli bir yere konumlanmıştır.

Foucault’ya göre güç ve gücün toplumsal iz düşümleri tarihsel süreç içerisinde üç farklı formda görülmektedir. Bunlar “hükümdarlık iktidarı”, “disipliner güç” ve “biyopolitik güç”tür. Hükümdarlık iktidarı modernite öncesi devirde devlet ve tebaa ilişkisini bugünkü formundan çok farklı şekilde göstermekteydi. Hükümdarın tebaası üzerindeki en büyük güç biçimi öldürme

hakkı olarak uygulanmaktaydı. Hükümdar yasasına uymayanları ölüm cezasına çarptırmak suretiyle gücünü uygularken onların yaşam alanlarına müdahale etmez ve yaşamla bağlantısını “yaşama izin verme” yoluyla kurardı (Foucault, 1998: 136). Hükümdarlığın devamı için de halkını savaşa ve ölmeye davet etmek de iktidarın ölüm dağıtıcı doğasını göstermekteydi. Burada iktidar ve tebaa arasındaki güç ilişkisi ölüm üzerinden yürümekteydi fakat bu oldukça asimetrik bir formdaydı (Foucault, 2003: 240). İktidar gücü yalnızca tebaasını kontrol alanının dışına itmekle uygulamaktaydı ve güç uygulanan tebaa öteki dünyaya gönderilmekteydi.

Foucault hükümdarlığın ve iktidarlığın dönüşümünde keskin bir olay veya tarihsel bir noktaya işaret etmemiştir. Bununla beraber 17. ve 19. yy arasında gücün yeni bir forma dönüştüğü dönemdeki biçimini disiplinler güç olarak adlandırmıştır. Bu dönemde devlet ve sermaye için bireylerin bedenleri önemli hâle gelmiş, bu da beden terbiyesi politikalarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Kapitalist üretimin artmasında o devirde önemli olan fiziksel kondisyon için bedenin terbiye edilmesi amaçlanmıştır. Okul, hastane, ordu ve hapisane gibi kurumlar bedenin mekânda dağıtımında gücün üstlendiği pozisyonu gözler önüne sermektedir (Foucault, 2003: 242). Yine bu dönemde fabrikaların verimliliğini artıracak şekilde düzenlenmesi bedenin sermaye ve iktidar tarafından disipline edilmesi motivasyonuyla. 19. yüzyıla kadar doğrudan birey ve beden üzerine yoğunlaşan disipline etme çabası daha sonrasında yerini “kitleleri önemseyen” bir iktidar biçimi olarak biyopolitikaya bırakmıştır. Biyopolitikada halk kitleleri önem kazanmış ve doğum oranı, ölüm oranı, halk sağlığı, eğitim ve beceriler gibi tebaanın genel kalitesine yönelik durumlar devletin doğrudan ilgi alanına girmiştir. Ayrıca yine bu devirlerde modern tıp da önemli ölçüde gelişmeye başlamıştır, bunu da kamu sağlığının önemiyle beraber okumak mümkündür (Foucault, 2003: 250-252).

Foucault her ne kadar hükümdarlık iktidarı ile disiplinler iktidar ve biyopolitik iktidar arasında bir ayrım yapmışsa da konu üzerindeki analizleri disiplinler ve biyopolitik iktidar biçimlerinin birbirlerine girişken doğalarını ortaya sermiştir. İlk olarak her ikisi de hükümdarlık iktidarının aksine güçlerini ölüm üzerinden değil yaşam üzerinden kurmaktadır. “Öldür veya yaşamasına izin ver” mottosu yerini “yaşat ve ölüme bırak” düsturuna bırakmıştır (Foucault, 2003: 241). Bu noktada iktidarın kendi yetki alanının dışarısında kalan ölümü bir aygıt olarak kullanmak yerine, üzerinde hakimiyet kurması mümkün olan yaşamı bazen bireysel bedenler bazen de yaşamın evreleri vasıtasıyla merkeze aldığı söylenebilir. İkinci dikkate değer nokta ise disiplinler güç ve biyopolitikanın kapitalist sistemle kurduğu ilişkiselliktir. Disipliner gücün, bireyin üretkenliğini arttırmak üzere beden terbiyesini hedef alması ve biyopolitikanın kitleleri eski tebaa anlayışından uzak şekilde emek ve sermaye kaynakları olarak görmesi kapitalist üretim sistemine hizmet eden sosyal görüngüler olarak karşımıza çıkmaktadır (Foucault, 1998: 141). Bu politik bağlamda, disiplinler güç; bedenin mekânda dağılımı, beden terbiyesi, eğitim, gözetim, düzenleme yoluyla verimliliği arttırmak, sermaye kaynaklarının verimli kullanılması amacıyla yeni teknolojiler yardımıyla amaçlanmıştır. Yaşamın biyolojik dönemleri ile ilgilenen biyopolitika da demografi, yaşam süresi doğum-ölüm oranları, ortalama yaşam süresi üzerinden kitlelere önem atfetmiştir. Hiç şüphesiz modern ulus devletin vatandaşla kurduğu bağ bu bağlam üzerinden okunabilir. Yaşlılık da yine bu bağlamda önem kazanan bir başka kavramdır (Foucault, 2003: 244-250). Çünkü üretkenlik döneminde bulunmayan yaşlılar bir yandan üretim ilişkilerine dahil olmazken bir yandan denklemin tüketim kanadında bulunmaktadır.

Bu noktada disiplinler iktidar ve biyopolitik iktidarın sınırlarının keskin hatlarla ayrılmadığı ve birbirleriyle temas eder noktalarının olduğunu belirtmek gerekir. Öncelikle her ikisi de gücü kendilerinden önceki hükümdarlık iktidarının aksine ölüm üzerinden değil yaşam üzerinden uygulamaktadır. Bu noktada iktidar ölümü bir aygıt olarak kullanmaktansa yaşamı merkeze almış ve müdahale edebildiği alanları tanzim etmeye girişmiştir. Bu iki güç formunun diğer temas noktası da kapitalist sistemle kurulan ilişkidir. Bireyin üretkenliğinin maksimize edilmesi için disiplinler gücün beden terbiyesini merkeze alması ve toplumun kapitalist sistem içerisinde emek ve sermaye kaynağı olarak görülmesinden dolayı biyopolitikanın önem kazanması iki güç biçiminin de kapitalizmle kurduğu ilişkiyi göstermektedir (Foucault, 1998: 141). Bu bağlamda yeni teknolojiler vasıtasıyla bedenin terbiyesi, mekânda dağılımı, eğitim, gözetim gibi

müdahalelerle disipliner güç verimliliği artırmak isterken biyopolitika da yaşamın biyolojik dönemleriyle ilgilenmiş ve demografi, doğum oranları ölüm oranları ortalama yaşam süresi gibi parametrelerle kitlelerin önemi saikiyle hareket etmiştir. Modern ulus devletin vatandaşıyla olan ilişkisini, tebaası üzerinde politika araçları olarak kullandığı unsurlar göz önüne alındığında bu perspektiften okumak mümkündür.

Yukarıdaki kısımlarda Foucault'nun genel teorik çerçevesin iktidar ve beden ilişkisi bağlamında özetlemek amaçlanmıştır. Modern bir olgu olarak sporun ortaya çıkışını tarihlendirebileceğimiz 19. yüzyıl ile disipliner ve biyopolitik gücün girişken şekilde hüküm sürdüğü dönemlerin örtüşmesi spor-iktidar ilişkisini anlatmak bakımından çalışmada önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu dönemde güce beden terbiyesi ve biyopolitika bakımından yaklaşan iktidarlara için spor bir politika aygıtı hâline gelmiştir.

İktidar ve beden ilişkisinin en belirgin örneklerinden birisi Nazizm dönemidir ve Foucault'ya göre bu iktidarın disipliner ve biyopolitik uygulamalarının kendi içerisinde en başarılı olduğu örnektir (Foucault, 2003: 259). Ari ırk hedefine ulaşmak amacıyla halkını spora, sağlıklı beslenmeye, doğum oranını artırmaya teşvik eden Nazi iktidarı zihinsel ve fiziksel engellilerin de toplumdan ayıklanması uygulamalarıyla beden ve iktidar ilişkisinde çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Nazizm ekstrem bir öjeni örneği olmasına karşın bugün vatandaşların devletler için önemi spora teşvik bağlamında incelendiğinde Foucault'nun beden üzerine çalışmaları ile bağdaştırmak mümkündür. Franklin Foer Nazi öjenizmiyle paralellik gösteren bir diğer ırk güzelleştirme politikası uygulaması olarak Semitizmi işaret etmektedir. Aslında oldukça ironik olan bu tespitte bahsedilen 20. yüzyıldaki "Muskelludentum" kavramı, dönemin literatüründe "Biz zayıf düşmüş Yahudi bedenine kaybettiği niteliği kazandırmak, onu dinç ve dayanıklı, çevik ve güçlü yapmak istiyoruz." mottosuyla temellendirilmiştir. Yahudiler bu dönemde sporun tatbik edilmesine ve bu alanların üretilmesi teşvik edilmişler, spor salonları ve atletizm pistleri inşaatlarına yönlendirilmişlerdir. Böylece beden ve millî kimlik inşası arasında bir ilişki kurulması sebebiyle beden terbiyesi ideolojik bir anlam kazanmıştır (Foer, 2012: 72-73). Fakat bu bahsedilen teoriler ve süreçlerle beraber bu kadar sistematik biçimde olmasa da bedenün kuvvetlendirilmesi ve güzelliğine övgü Platon (2015: 96-97)'dan itibaren tartışılmalıdır. Ulus devlet-spor ilişkisinin birey ve kitle bedenleri üzerindeki yansımalarını inceleyen Yiğit Akın (2004)'ın "Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor" isimli çalışması konuyu daha geniş kapsamlı olarak ele alan çalışmalara güzel bir örnektir.

Tüketim ve Sosyal Tabakalaşma Bakımdan Spor

Serbest Zaman -Leisure Time- Kavramı ve Spor

Sporun tarihsel değişimini izlemek ve bugünkü hâliyle bir serbest zaman aktivitesi olarak spora yaklaşıldığında meseleyi anlamak bakımından serbest zaman (leisure time) kavramı ve modernlikle beraber değişen durumunu incelemek gerekir. Modernite öncesi Avrupa'da sportif faaliyetlere katılım artı ürüne sahip olan imtiyazlı zümreler tarafından yapılmaktaydı.

Orta çağ Avrupası'na dair çalışmalara bakıldığında artı değerın yerel güçlerde olduğu görülmektedir. Feodalizm esas itibarıyla bir karşılıklı akit durumuna dayanan toplumsal örgütlenme biçimidir. Can güvenliğini taahhüt eden yerel beylere karşı halk da onun sahip olduğu toprağı işlemekteydi. Feodal düzende aristokratlara bağlı yaşayan serfler haftanın 6 günü beyleri için, kalan tek gün de sınırlı toprak üzerinde kendi işşeleri için çalışmaktaydılar. (Huberman, 2014: 12-14). Bu toplumsal ilişki ağı içinde spor ve avcılık gibi serbest zaman aktivitelerine katılım aristokratlara mahsustu. Daha sonrasında sermaye elde etmeye başlayan tüccar sınıfı da spor ve benzeri aktivitelere ayırabilecekleri serbest zamanı elde etmişlerdi.

Kapitalist üretim biçimiyle birlikte oluşan yeni üretim tarzı ve üretim ilişkilerinde de serflikten işçi sınıfına dönüşen geniş halk kitleleri arasında başlangıç zamanlarında serbest zamanı sahiplik durumu yoktu. Daha sonrasında serbest zaman faaliyetleri içerisine dahil olarak ticari kültüre müşteri olmuşlardır (Gans, 2018: 76).

Kapitalist paradigmanın hâkim olmaya başladığı süreçte sürekli üretim piyasada bir arz fazlasını ve duraklamayı oluşturmuştur. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde dahi üretim karşı-sında tüketim sınırlı kalmaktaydı (Huberman, 2014: 294-295). Bu durumda yalnızca üretim değil tüketim de önemli hâle gelmiştir. İşçi sınıfına dönüşen zümrenin endüstriyel toplumun ilk evrelerinde çok ağır şartlarda çalıştığı bilinmektedir. Zaman içerisinde sendikal mücadeleler ve işçi sınıfı hareketleriyle mesai saatleri düzenlenmeye başlamıştır. İki süreç birbiriyle paralel ilerlerken fordizm işçi sınıfına yüksek ücret ve düşük çalışma saati vaat ederek işçileri yalnızca üretim değil aynı zamanda tüketim tarafında da konumlandırmışlardır. 1930'lardan itibaren Keynesyen görüşler başta olmak üzere krizlere karşı tüketim teşvikini önermişlerdir (Huberman, 2014: 294-296).

Böylelikle serbest zaman aktivitesi sayılabilecek spor da işçi sınıfı arasında yaygınlaşmaya başlamıştı. Toplumun geniş kesimlerinin tüketime teşvik edilmesi ve yükselen popüler kültür dalgasıyla beraber sinema, tiyatro, kültür sanat etkinliklerine katılım ile hafta sonu tatili ve sportif müsabakaların takibi gibi yeni aktiviteler toplumsal hayatın tamamına doğru yayılmaya başlamıştı. Tam bu noktada kar maksimizasyonu hareket eden piyasa dinamikleri sporun da ekonomik ilişkilerle tamamen hemhal olmasına yol açtı. Sporun tatbikinden ziyade takibi önemli hâle geldi. Bununla beraber erkeklerin yanı sıra kadınların, gençlerin, çocukların ve toplumun tüm kesimlerinin spora katılımı ve takibiyle ekonomik ilişkilerine katkısı için yeni uygulamalar geliştirilmiştir.

David Rowe, futbolun ticarileşmesini fordizmle bağlantılı olarak tartışmaktadır. Spor müsabakalarının kitle iletişim araçları ile kitlelere duyurulması, spor malzemeleri/giyim ürünlerinin üretiminin yaygınlaşması ve futbolun standartlaşması olgularını zamanın ruhu fordizmle ilişkilendirmektedir. Aslında tam bu noktada çalışmanın önceki kısmında ele alınan Elias'ın toplumsal sistem alt sistemleri, alt sistemler de toplumu etkiler savını destekler bir görüşün ifade edildiği söylenebilir. Rowe'a göre zamanın hâkim paradigması olan fordizmin dönüştürücü gücü yalnızca iktisadi ilişkileri değil sporu da dönüştürmüştür. Ayrıca bu fordist dönüşümle beraber futbolun kurumsallaşması ve metalaşmasıyla yine bu çalışmada zikredilen sporun ulus kimliği inşasındaki rolüne de atıfla "fordist modernleşmenin erken evrelerinde ulus devlete ve ulusun simgesel bina edilmesine verilen ağırlık, ulusal simgelerin ve törenlerin tesis edilmesinde ve geleneklerin yeniden icat edilmelerinde" sporun güçlü bir şekilde kullanıldığını belirtir (Rowe, 1996: 196).

Sporda Profesyonelleşme: Elit Spor Kitle Sporuna Karşı

Özellikle 20. yüzyılda sporun yaşadığı dönüşüm geleneksel spor ve modern spor ayrımını ortaya çıkardığı gibi genel tabiriyle amatör spor-profesyonel spor veya sosyolojik bağlamda elit spor- kitle sporu ayrımını da ortaya çıkarmaktadır. Sporun yapılış motivasyonuna dayalı bir tasnifle, klasik anlamda geleneksel amatör ve profesyonel spor ayrımı güncel literatürde kitle sporu ve elit sporu şeklinde kendini göstermektedir. Bu noktada profesyonel ve amatör spor ayrımı ortaya çıkmış, profesyonel spor maddi kazanç amaçlayan bir aktivite olarak kendini gösterirken, amatör spora eğlenme, sosyalleşme ve sağlık gibi amaçlarla yönelinmiştir (Erkal, 1986: 87-88).

Bugünün spor çalışmalarında ise kitle sporu ve elit sporu şeklinde bir ayrım yapılmaktadır. Bu bağlamda klasik ayrıma benzer şekilde kitle sporunun bir serbest zaman aktivitesi ve elit sporun mesleki bir faaliyet olarak ele alındığını belirtmekte fayda vardır. Sporun amacı, zamanı, nasıl ve kimler tarafından yapıldığı bu ikili tasnifin kökenlerini işaret etmektedir (Amman, 2000). Böylece elit sporu para ve statü amacıyla, belirli fiziksel yetenekler, kapasite ve yaş aralığı gerektiren, katı kurallarla bir mesai içerisinde tatbik edilip; doping ve saldırganlık gibi olumsuz sonuçlar yaratabilirken, kitle sporu eğlenme, dinlenme ve sağlık gibi saiklerle, katılım için bir fiziksel yetkinlik ya da yaş sınırı gerektirmeyerek, esnek kurallarla serbest zamanlarda oynanan ve olumsuzluklara görece daha kapalı aktiviteler olarak düşünülebilir. Elit sporcu böylece sporu bir iş olarak ele alır, yüksek performansla ulaşarak para ve statü kazanmayı amaçlar. Kitle sporu ise haz, eğlence, dinlenme ve sağlık gibi saiklerle yapıldığından elit sporun sınırlandırıcı doğasının aksine özgürleştirici bir haslettir. Elit sporlar başarı odaklı

olması sebebiyle fiziksel uygunluk, yetenek ve kapasite gerektirirken kitle sporu seçici değildir ve elit sporun aksine daha esnek kuralları ile oynanır. Amaç, kural, seçicilik ve zaman dışında bu aktivitelerin toplumsal ve bireysel etkileri de farklılık göstermektedir. Elit spor toplumsal gerilimi azaltma, kültürler arası ilişkinin güçlendirilmesi, ekonomik katkı yahut siyasal gerilimlerin yeniden üretilmesi gibi toplumsal sonuçlara yol açabilecekken, bireysel olarak ise dikey hareketlilik imkânı ve sakatlık ihtimali de doğurabilmektedir. Benzer şekilde, kazanmaya odaklı olan elit spor, rekabete dayalı yapısı sonucu, doping, şike, şiddet, fanatizm ve holiganizme sebep olabilmektedir (Amman, 2000).

Beğenilerin Ayırımı Üzerinden Bir Statü Göstergesi Olarak Spor

Toplumsal eşitsizliğin kaynağı ne olursa olsun bunun ortaya çıkışı, toplumsal ilişkilere yansımaları ve eşitsizliğin yeniden üretimi sosyolojinin temel konularından olagelmıştır. Bourdieu, sınıfsal farklılıkların tüketim alışkanlıkları üzerinden de gözlemlenebildiğini göstermiş ve sporla ilgili tabaka farklılıklarını inceleyerek, sınıflar arasındaki ayrımın sporun uygulanış biçiminden bedene yaklaşımına, hatta tercih edilen branşlara kadar pek çok alanda kendini nasıl gösterdiğini sistematik bir şekilde açıklamıştır. Bourdieu, sermaye biçimlerini ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye başlıkları altında inceleyerek bunların üçünün birlikte değerlendirilmesiyle sınıf kavramını ele almaktadır.

Bourdieu spor sosyoloji alanında da oldukça önemli çalışmalar ortaya koymuştur. Spora tabakalaşma ilişkileri bakımından yaklaşımı, sınıfların beden ve sporu anlamlandırma biçimlerindeki farklılıklar üzerine yoğunlaşmıştır. Toplumsal tabakalar içerisinde bedenin ve sporun farklı anlamlarda tezahürü sporun da sınıflaşmasına yol açmıştır (Bourdieu, 2016: 254-255). Spor alt tabakadan insanlar arasında bir dikey hareketlilik imkânı sağlamasından dolayı popülerdir. Aynı zamanda bedenlerini bir güç gösterme aracı olarak görürler. Üst tabakadaki insanlar sağlıklı ve fit olmak, sosyalleşmek ve yeni sosyal bağlantıları edinmek gayesiyle spora katılım sağlamaktadırlar.

Bu teorisini Fransa örneği üzerinden açıklarken iki ayrı mücadele sporu branşı olan güreş ve aikidoyu ele alır. Tensel temasın yoğun olduğu ve kaba kuvvete dayanan güreş sporu üst tabakadan insanlar arasında pek popüler değilken tensel temasın minimuma indirildiği aikido sporunun Fransız burjuvazisi arasında oldukça yoğun ilgi görmesini önemli bir nokta olarak görür (Bourdieu, 2016: 254-255). Temelde savunma ve mücadele sporları olan bu iki branş, farklı sosyal sınıflara hitap etmekte olup içerdiği kuralları ve prensipleri bütünü de bu branşlara ilgi duyan sosyal sınıfların yaşam biçimleri ve zevklerine paralel olarak evrilmiştir. Yine bu çalışmada ifade edildiği üzere sporun modernleşmesi ve küreselleşmesi ile geleneksel formundaki toplumla ilişki biçiminin bozulması, daha sonrasında modern bir olgu olarak ortaya çıkan sporun modern toplumlardaki sınıfların beğenileri ve zevkleri doğrultusunda kurallarının şekillenmesiyle toplumla yeniden bir temas kurduğu ifade edilebilir.

Çeşitli sınıflardan gelen insanların kendi bedenlerine ve spora karşı yaklaşımlarında görülen değişiklik Türkiye özelinde Yüksel (2012) tarafından incelenmiştir. Ampirik bulgular göstermektedir ki, üst sınıflar arasında malzemeye yapılan sporlar ve bireysel sporlar daha sık görülmektedir. Aynı zamanda spora dair bilginin alt sınıflardan üst sınıflara doğru arttığı, alt sınıfların güçlü bir vücut için spor pratiğine yönelirken üst sınıfların fit ve sağlıklı bir vücut için spor yaptıkları görülmektedir. Buna ek olarak golf gibi maliyetli sporların üst sınıflarca sosyal ve ekonomik network kurma aracı olarak kullanılması da farklı sınıfların spor ve bedene yaklaşım, spor branşı tercihi, sıklığı ve amacında farklılık gösterdiğini yansıtmaktadır (Yüksel, 2012).

Bourdieu'ya göre üst sınıflar beğeni ve tüketim alışkanlıkları ile kendilerini orta ve alt sınıflardan ayırma eğilimi göstermektedir (2015: 263). Buna mukabil alt ve orta sınıflar sürekli olarak üst sınıflara özenip beğenilerini ve davranışlarını dönüştürmeye meyillidir, bu takip sonucunda üst sınıflar pozisyonlarını korumak amacıyla beğenilerinde değişime gitmektedirler (Bourdieu, 2015). Elit spor ve kitle sporu arasındaki ayrım bir önceki bölümde vurgulandığı gibi sporu yapılaş amacıyla tasnif etmektedir. Beden sağlığı, haz, eğlenme, dinlenme gibi amaçlarla

yapılan sporlar genelde üst ve orta tabakada yoğunlaşırken güçlü olmak ile para ve statü kazanmak için yapılan sporlar alt tabakada daha fazla görülmektedir. Bir kitle sporu olarak futbol Türkiye’de alt sınıflarca dikey hareketlilikle sınıf atlama aracı olarak görülmektedir. Konuya sosyoloji perspektifinden yaklaşan Safer Elmas’ın “Ah Bir Futbolcu Olsak” (2017) çalışması bu görüşü ampirik bulgularla derinlemesine incelemektedir.

Bourdieu tabakalar arası farklılıkların spora yaklaşımda tezahür edişini ince bir analizle şöyle ifade etmiştir: “Elitlerin sporu (sport de l’elite)” “kitle sporu (sport de masse)” ; kitlelerin sporu (sport de la masse) “elit sporu”dur (sport d’elite). Elitlerin sporu kitle sporu olmaya başladığında “kitle sporu” olmaktan çıkıp “elit sporu”na dönüşmektedir.” (Amman, 2000: 141).

Bu duruma örnek olarak tenis sporu ve Türkiye’deki gelişim serüveni incelenebilir. 1980’li yıllara kadar tenisin üst sınıflardaki popülerliğinin sonraki süreçte bu sporun orta sınıflar arasında yayılmasıyla üst sınıflar arasında yavaşça azaldığını gözlemek mümkündür. Bununla beraber her ne kadar döngüsel bir şekilde üst tabaka tarafından geliştirilen beğeniler ve tüketim alışkanlıkları alt ve orta tabakalar tarafından takip ve taklit edilmeye çalışılsa da bazı branşlara erişim çoğu zaman her tabaka için mümkün olmamaktadır. Binicilik, yelken, kayak gibi ekipman ve eğitim gerektiren bir takım pahalı sporların orta ve alt tabaka arasında çok fazla yayılması bu duruma örnektir. Kültürel ve sosyal sermaye kapsamında şekillenen beğeni ve tüketim alışkanlıkları ekonomik sermaye tarafından kısıtlanmaktadır. Böylece Bourdieu’nün sınıf kavramını üçlü bir tasnifle ekonomik, sosyal ve kültürel olarak açıklaması anlamlı hâle gelmektedir.

Küreselleşme, Medya ve Popüler Kültür Çalışmaları Bakımından Spor

Küreselleşme ve Spor

İnsanlık var olduğundan beri değişen ve dönüşen dünyada toplumlar 20. yüzyılda daha önceki asırlarda görülmemiş bir hızda yaşamaya, ilişki kurmaya ve dönüşmeye başlamıştır. İktisadi ve siyasi gelişmeler teknolojinin de marifetiyle karmaşık bir halde insanlığın birbiriyle temasını yoğunlaştırmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan ve 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimlerin alanında oldukça popüler olan küreselleşme çalışmalarında spor önemli bir yer tutmaktadır.

Marshall’a göre küresellik dünyayı tek bir yer olarak algılayan yeni bir bilincin şekillenmesini kapsamaktadır. Küresel çapta bir kültürel sistemin ortaya çıkması küreselleşme kavramının ana odağıdır. Dünya çapında uydu enformasyon sisteminin varlığı, küresel tüketim ve tüketimcilik kalıplarının ortaya çıkması, kozmopolit yaşam tarzlarının gelişmesi, dünya çapındaki spor organizasyonları, dünya çapında Birleşmiş Milletler gibi sistemlerin kurulması dünyayı gittikçe birbirine yaklaştırmaktadır (Marshall, 2009: 449).

Sporun moderniteyle beraber geçirdiği dönüşümden ve değerlerinin toplumla olan bağının kaybolmasından sporun sekülerleşmesi, örgütlenmesi, profesyonelleşmesi ve ticarileşmesiyle endüstrileşmesi olgularından bahsedilmiştir. İşte tam bu noktada sporun dünyada hızlıca yayılması ve örgütlenip kurallara bağlanmasıyla tek tipleşmesi süreçleri sporun küreselleşmesi süreciyle bir ilişkisellik içerisinde olduğundan bahsetmek mümkündür. Modern bir olgu olarak spor tüm dünyaya yayılmış, değerlerini kurallarını ve amacını modern kapitalist sistemden almış, yayıldığı her bir toplumda bu değerlerin de yayılması, aynı zamanda yayıldığı tüm toplumları spor ekseninde birbirine yaklaştırmaya süreçleri yaşanmıştır. Pek tabii bu tek yönlü ve etken-edilgen tarafların olduğu bir ilişki biçiminde değildir. Toplamların kendine has kültürleri ve olgulara yaklaşma biçimleri de devreye girerek sporu yerel düzeyde dönüştürmüştür. Tam bu noktada piyasa dinamikleri de sporda pazarlama unsurlarını yerellik vurgusuyla beraber küyerelleştirmiştir. Küyerelleşme esas olarak küreselleşme ve yerelleşme kelimelerinin birleşiminden geliştirilmiş olup bilhassa pazarlama uzmanları tarafından uygulamada küresel olan şeylerin toplumlar nezdinde beğeniler çerçevesinde yerelleşerek sunulmasıdır, kavramı ilk kullanan sosyolog Roland Robertson’dur (Waters, 1995). Günümüzde en popüler sporlardan olan futbol, spor ve küreselleşme ilişkisi bakımından oldukça verimli bir araştırma alanı sunar. Tüm dünyada aynı kurallar çerçevesinde oynanan, uluslararası bir üst örgütü bulunan futbol bir ba-

kıma küreselleşmenin tezahürüken diğer taraftan yerel dinamiklerin biçimlendirmesiyle içersine farklı boyutlar katmış ve İtalyan futbolu, Brezilya futbolu, Türk futbolu gibi kavramlardan bahsedilir olmuştur. Futbol ve küreselleşme konusuna daha geniş kapsamlı bir bakış için Pascal Boniface'ın "Futbol ve Küreselleşme" (2007) isimli çalışması incelenebilir.

Medya ve Popüler Kültür

Popüler kültür konusu da çağımız sosyal bilimlerinin önemli çalışma alanlarından biridir. Spor ve popüler kültür ilişkisi sporun popüler kültürün bir parçası olarak nasıl biçimlendiği, toplumsal değerleri ve normları nasıl yansıttığı, aynı zamanda popüler kültürün sporu nasıl etkilediği şekliyle incelenebilir. Spor hem bir eğlence hem de bir kültürel ifade biçimine dönüşmüştür.

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla spor organizasyonları dünyada geniş kitleler tarafından takip edilir hâle gelmiştir. Burada vurgulanması gereken önemli hususlardan biri Huizinga'nın tespitiyle sporda başarının bireyden gruba aktarılabilir olmasıdır (Huizinga, 2013: 75). Aynı zamanda bireyin sosyal kimliklerinin şekillenmesi sürecinde taraftarlık en kolay edinilen sosyal kimliklerden biridir. Spor özellikle 1950'li yıllardan sonra takibinin tatbikinden önemli hâle gelmesiyle kitle iletişim araçları vasıtasıyla tüm dünyada tüketilir bir alan olmaya başlamıştır. Boş zamandaki artış ile birlikte spor tüketimi ve görüntüleri de artmaktadır. Spor yayınları vasıtasıyla heyecan ve gerilim duygusu da izleyicilere yaşatılmaktadır (Talmiciler, 2015: 50-59).

Bununla beraber endüstriyel ilişkiler bağlamında kitle iletişim araçları, spor ve popüler kültür arasında bir ilişki ağı da oluşmuştur. Popüler kültür ve eğlence kültürü bağlamında sporu eleştirel bir perspektiften ele alan temel çalışmalardan birisi Rowe'un "Popüler Kültürler Rock ve Sporda Haz Politikası" (1996) çalışmasıdır. Rowe spor müsabakalarının kitle iletişim araçları ile kitlelere duyurulması, spor malzemeleri/giyim ürünlerinin üretiminin yaygınlaşması ve futbolun standartlaşmasını fordist ethosla ilişkili yorumlamaktadır. Bununla beraber çalışmasında popüler kültürün ve sporun toplumsal yapılarla nasıl bir ilişki içinde olduğunu, bireysel yaşamlarda nasıl anlamları olduğunu ve bir süreç olarak haz üretimini inceler. Kültürel tüketim alışkanlığı olarak popüler kültür içerisinde rock müzikte ve sporda haz üretimiyle/politikasıyla sosyal denetim mekanizmaları süreçlerinin tezahürlerini göz önüne koyar.

Endüstrileşen spor büyük sermaye hareketleriyle beraber canlı yayın gelirleri, ürün pazarlaması, çeşitli taraftarlık uygulaması ve spor turizmi gibi boyutlarıyla ekonomiyle doğrudan ilişkili hale gelmiştir. Popüler kültürde beğenilerin şekillenmesinde spor ve medya ilişkisi gün geçtikçe genişleyen boyutlarıyla oldukça aktif ve değişken bir çalışma alanıdır.

Sonuç

Bu çalışmada sosyoloji perspektifinden sporun tarihsel süreçte toplumsal dinamiklerle kurduğu çok katmanlı ilişkiye temas edilip modern toplum yapısında sporun geçirdiği dönüşümler analiz edilmeye çalışılmıştır. Sporun geleneksel toplumlarda savaş hazırlığı, dinî ritüel, kimlik pekiştirme ve topluluklar arası ihtilafların giderilmesi gibi amaçlarla tatbik edildiği ve bu süreçte toplumsal değerlerle "organik" bir bağ kurduğu gösterilmiştir. Modern dönemde ise modern devletin ortaya çıkışı, kapitalizm, sanayileşme ve kentleşme gibi büyük ölçekli yaşanan dönüşümler sporu da etkilemiştir. Bu süreçte spor kiteselleşmiş, teşkilatlanmış, profesyonelleşmiş, ticarileşmiş ve küreselleşmiştir. Bu doğrultuda spor sadece fiziki bir aktivite olarak değil ekonomik, kültürel, politik ve sosyal süreçlerle ilişkilenen çok yönlü bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan dönüşüm neticesinde spor toplumsal değerlerden büyük ölçüde ayrılmıştır, bu süreç sporun sosyolojisinin yapılmasını önemli kılan hususlardan biridir.

Çalışma kapsamında Huizinga'nın "oyun oynayan insan" (homo ludens) kavramsallaştırması ile oyunun ve sporun kültürün oluşmasındaki rolü irdelenmiş; Elias'ın "uygarlık süreci" çalışmasıyla modern topluma geçiş sürecini şiddetin kontrolü ve davranış düzenlemeleri üzerinden okumasında sporun toplumsal yapıyı nasıl yansıttığı incelenmiştir. Foucault'nun "disipliner güç" ve "biyopolitik iktidar" analizi ise modern devletin tebaası üzerinde güç uygulama pratiklerini nasıl değiştirdiğini, modern devletin bir politika aracı olarak beden terbiyesi ile spora

yaklaşımını ve sporun tatbikinin kitlelere teşvikinin temel motivasyonlarını ortaya koymasına inelenmiştir. Bununla beraber serbest zaman (leisure time) kavramı ile modern örgütlenme biçiminde işçi sınıfının da zaman içerisinde serbest zaman hakkını elde etmesi, sporun bir serbest zaman faaliyeti olarak toplumun tüm kesimlerine yayılması süreçlerine değinilmiştir. Bourdieu'nün sermaye biçimleri ve beğenilerin, tüketimlerin ve pratiklerin ayrımı bakış açısı sporun sosyal tabakalaşmayla ilişkisini göstermektedir. Farklı sınıfsal grupların sporu yapma amacı, spora katılım ve spor branşı seçimi ile bedenlerine bakışları ve sportif müsabakaları takibi üzerinden de ayrıştığı vurgulanmıştır. Tüm bu kuramsal çerçeveler sosyolojik bir olgu olarak sporun modernitede "endüstriyel" ve "ticarileşmiş" formuna evrilmesinin toplumsal izdüşümlerini açığa çıkarmakta, sporun farklı perspektiflerden incelendiğinde toplumsal olanı anlamaya katkısının ne kadar zengin olabileceğini göstermektedir.

Sporun teşkilatlanması, kitleselleşmesi, profesyonelleşmesi, ticarileşmesi, endüstrileşmesi, küreselleşmesi ve dolayısıyla bir tüketim alanına dönüşmesi süreçleri sosyolojinin araştırma konularıyla doğrudan ilişkili olan boyutlarıyla ele alınmıştır. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren piyasa ilişkileri içerisinde sporun tatbikinden takibi önemli hâle gelmiştir. Popüler kültür ve medya ile sporun birbirlerini karşılıklı olarak beslemeleri ve yaygınlık kazandırmaları süreci bu yıllara tekabül eder. Bu süreçle beraber sporun izlenme, tüketilme ve anlamlandırılma pratikleri karmaşık bir ilişki ağı oluşturmaktadır. Küreselleşme sürecinde yerel ve küresel kültürün etkileşimi ile yerelin dönüşmesi ve küreselin yerelleşmesi bağlamında spor çok yönlü bir inceleme alanı sunar.

Bu bağlamda çalışma hem modern öncesi toplumlarda spor ve toplum arasındaki "organik" ilişki biçimlerini hem de modern dünyada sporun çok boyutlu dönüşümünü bir incelemeye tabi tutarak sporun toplumsal yapıyı anlamada güçlü bir analiz aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada sunulan tarihsel ve kuramsal çerçeve, sosyolojinin toplumsal kurumlar, güç ilişkileri, tabakalaşma, modernleşme gibi temel ilgi alanlarıyla spor olgusunun kesiştiği noktalara ışık tutmaktadır. Böylelikle sporun sosyal değişmeyi ve sürekliliği okumak; kültürel, politik ve ekonomik süreçleri derinlemesine kavramak açısından önemli bir inceleme nesnesi olduğu vurgulanmaktadır.

Bununla beraber son yıllarda yaşanan gelişmeler doğrultusunda spor sosyolojisi perspektifinde göç, kimlik ve entegrasyon konularında çalışmalar popülerlik kazanmaya başlamıştır. Olimpiyatlar ve dünya kupalarının yanında spor müsabakalarında taraftarlık desteği için şehirler, ülkeler hatta kıtalar arası seyahat hem taraftarlık pratikleri hem de spor turizmi hareketliliği bakımından sosyolojinin konusudur. Sporda pazarlama ve sportif tüketim alışkanlıkları, spor ve bağımlılık ilişkisi ile taraftarlığın bahis ilişkisi yine sosyolojik olarak incelenebilecek olgulardır. Aynı zamanda e-spor alanının ortaya çıkışı ile dijitalleşme ve arttırılmış gerçeklik uygulamalarıyla beraber sporun takip mekanlarının değişmesi spor sosyolojisi bakımından önemli çalışma alanlarıdır.

Sonuç olarak, spor sosyolojisi yaklaşımıyla gerçekleştirilen bu çalışma, sporun dün, bugün ve gelecekte sosyoloji disiplini için zengin bir araştırma sahası sunduğunu göstermektedir. Spor, modernitenin yarattığı toplumsal değişimlerin bir izdüşümü olarak, ekonomik, politik, kültürel ve sosyal süreçlerin izlenmesine olanak tanır. Bu çalışmada da sporun toplumsal kurumlarla ilişkisi ve güç ilişkileriyle bireyin, bedenin, gündelik yaşam pratiklerinin ve piyasa ilişkilerinin etrafında nasıl şekillendiğine dair hususiyetler vurgulanmıştır. Bu da sporun yalnızca fiziksel bir aktiviteden ibaret görülme, bizzat toplumsal dokunun tüm katmanlarıyla iç içe geçmiş bir olgu olarak ele alınması gerektiğini açıkça göstermektedir.

Spor olgusunun sosyolojik kuramsal çerçeveler ve ampirik araştırmalar ışığında incelenmesi hem mevcut literatüre katkıda bulunacak hem de toplumsal değişimin anlaşılmasında yeni kapılar aralayacaktır. Türk akademi camiasında sporun sosyolojisine dair çalışmaların artması başlıca temennimizdir.

KAYNAKLAR

- AMMAN, M. T. (2000). "Spor Sosyolojisi". H. C. İkizler (Dü.) içinde, *Sporda Sosyal Bilimler* (s. 85-150). İstanbul: Alfa
- AKIN, Y. (2004). "Gülbüz ve Yavuz Evlatlar". *Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BONIFACE, P. (2007). *Futbol ve Küreselleşme*. (İ. Yeguz, Çev.) İstanbul: NTV Yayınları
- BOURDIEU, P. (2015). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (D. Fırat & G. Berkkurt, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- BOURDIEU, P. (2016). *Seçilmiş Metinler*. (3. B.) (L. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- DEVER, A. (2015). *Spor Sosyolojisi*. (2. B.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ELIAS, N. (2015). *Uygarlık Süreci*. (8. B.) (E. Ateşman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- ELMAS, S. (2017). "Bi Futbolcu Olursak...", *Futbolda Profesyonellik, Sınıf Atlama ve Hayal Kırıklığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERKAL, M. (1986). *Sosyolojik Açıdan Spor*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- FOER, F. (2012). *Futbol Dünyayı Nasıl Açıklar?* (H.İ. Çırak, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- FOUCAULT, M. (1998). "Right of Death and Power over Life", M. Foucault içinde, *The History of Sexuality* (s. 135-159). Penguin Books.
- FOUCAULT, M. (2003). *Society Must Be Defended*. New York: Picador.
- GANS, H. J. (2018). *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*. İstanbul: Yapı Kredi
- HUBERMAN, L. (2014). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. (M. Belge, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- HUIZINGA, J. (2013). *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme* (4. B.) (M. A. Kılıçbay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MARSHALL, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- PLATON. (2015). *Devlet*. (28. B.) (S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- ROWE, D. (1996). *Popüler Kültürler: Rock ve Sporda Haz Politikası*. (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TALİMCİLER, A. (2015). *Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Spor*. (2. B.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- YÜKSEL, M. (2012). *Sosyal Tabakalaşma ve Spor İlişkisi: İstanbul Örneği*. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- WATERS, M. (1995). *Globalization*. London: Routledge.